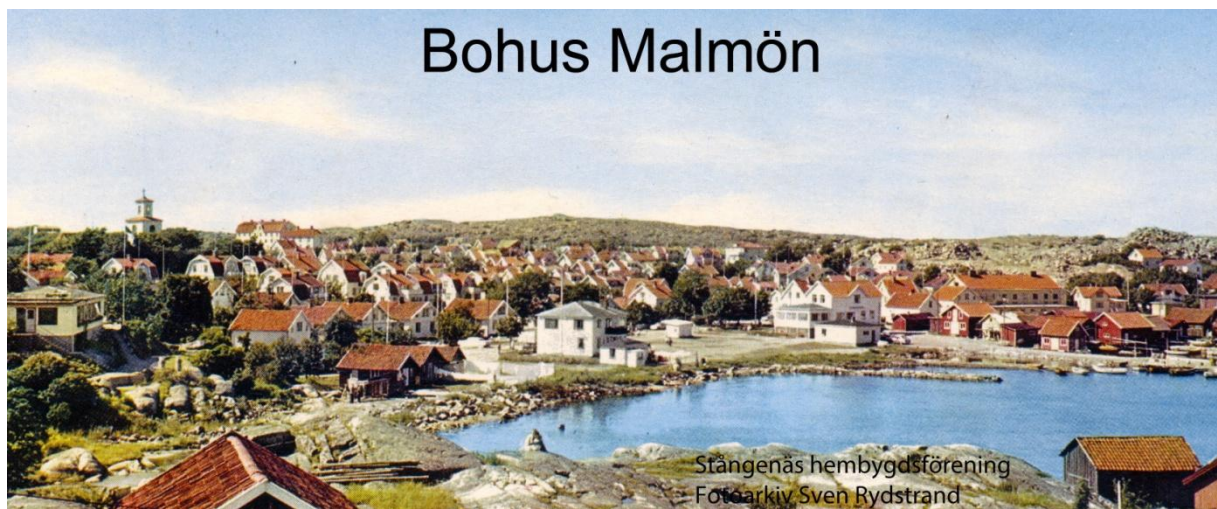

Malmö-pyttarna.

Ur boken Storgubbar och småfolk i gångna tiders Bohuslän
Utgiven 1972 Av Sven Rydstrand

På ön Malmön, belägen utanför Sotenässets kust och ursprungligen tillhörande Askums socken, levde under gångna århundraden en mycket egenartad folkstam, som kallades för "Malmö-pyttarna" eller "Malmö-barnen". Historieskrivaren Axel Em. Holmberg berättar i sina böcker i början av 1800-talet att de var mycket småväxta och enfaldiga samt att de var mörkhåriga och hade fula anletsdrag. Han påstår också att deras uttal var gnällande och att de aldrig ingick äktenskap utanför sin egen släkt. Befolkningen på fastlandet hyste i allmänhet förakt för dem men ville dock gärna utnyttja dem på olika sätt, då man hade erfarenhet av att de var mycket tjänstvilliga både som fiskare och fraktfarare.

Motiv från Malmön på 1950-talet

Detta folks härkomst liksom deras egendomliga ös historia är helt höljda i dunkel. Ända fram till år 1715, då den i Bohusläns hävder välkände amiralen och herren till Vese gods, Oluf Knappe Strömstierna, köpte ön, levde nämligen dessa små öbor för sig själva samt hade sina egna lagar och sin egen ordning. Fast någon ledare eller hövding lär de dock ha haft tidigare, åtminstone på 1600-talet, ty då hade de "**Starke Jacob**". Om honom berättar sägner och traditioner ännu på Sotenäset och Stångenäset. Men många kanske tror att Jacob blott var en sägenfigur. Så är det dock inte, utan Jacob har verkligen existerat i levande livet. Han levde ännu vid mitten av 1600-talet enligt domboken för Sotenäs härad. I mars år 1669 var sålunda Jacob instämnd till tinget på Valla i Tossene, men då fick han bota en ort "**för oskicklighet inför rätten**". Vad han då sagt eller gjort, omnämnes emellertid ej. Men samma år i juli månad inställde han sig åter på tinget. Där om berättar domboken följande:

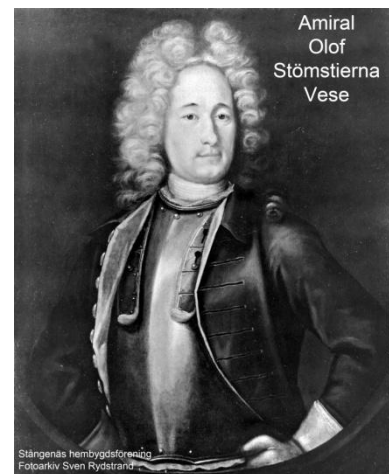
"Jacob på Malmö frågade allmogen, om det icke skedde med deras samtycke, då han talte på deras vägnar med mantalsskrivaren, De sade, som tillstädes voro, alla ja. De kunna icke alla tala med honörn och göra oljud. De voro icke varse vid samma skatt. Hade de då något försett sig, bedje de om nåde för sig och Jacob."

Det finns tyvärr icke mycket mer skrivet om "**Starke Jacob**" i domböckerna. Desto mera traditioner berättas det emellertid om honom. Han säges ha varit huvudet högre än alla de små

ö-Invånarna, och när hela flocken var ute och gick, t.ex. till kyrkan i Askum, gick Jacob alltid först i täten och hade en stor knölpåk i ena handen. Med denna skulle han försöka freda sig och sina "undersåtar", ifall någon ville överfalla dem. Särskilt var de små pyttarna rädda för stora djur, men även hundar och baggar kunde sätta skräck i dem, berättas det. En gång lär de sålunda på kyrkvägen ha mött en stor hund, som skällde ilsket på dem. Då gav de sig ingen ro, förrän de tvingat Jacob att slå ihjäl hunden. Först när de såg att hunden låg död på vägen, vågade de vandra vidare.

En annan gång hade ägaren till Malmön släppt ut en arg bagge bland fåren, som han hade i bete på ön. När de små pyttarna fick se baggen, blev de så rädda för denne, att de måste tillkalla Jacob med begäran om att baggen skulle dödas. Detta gick Jacob med på, och han kallade samman alla de små pyttarna samt ställde upp dem i en lång rad, varefter han ställde sig själv i spetsen med knölpåken i högsta hugg. När så baggen kom emot den lilla skaran, ropade de alla med sina svaga och gnällande röster: "*Sviker du i slaget, Jacob, så står han i vår bringa!*" Men Jacob hade tydligen stor erfarenhet med sådant. Han slog nämligen rätt mellan hornen på baggen, så att denne föll död till marken. Då lugnade sig de små pyttarna. De hade trott att baggen var "*det stora vilddjuret*" som omtalas i Uppenbarelseboken, och att världens sista tid var nära. Så illa var det nu inte. Men hade inte "*Starke Jacob*" räddat sina små, så vet man inte hur det hade gått. Jacob blev i alla fall deras hövding och hjälte, så länge han levde. Så populär på Malmön blev säkerligen inte ens amiral Strömstierna.

Amiralens köp av Malmön skedde den 30 maj år 1715 vid häradstinget, som hölls på gästgivaregården Mellby i Bro socken. Kronobefallningsmannen Hans Gråa från Uddevalla hade hand om ärendet. Protokollet berättar, att nämndemannen Olof Jonsson i Broberg bjöd 30 daler silvermynt för ön Malmö, varpå Strömstierna bjöd 35 daler. Men då samtidigt även Lysekils fiskeläge var till salu, erbjöd sig amiralen att betala 100 daler silvermynt för båda fiskelägena tillsammans. Och detta tyckte häradsrätten var en bra summa, så man slog till. I protokollet namnes, att Malmön blott var befolkad av "*några strandsittare, som nära sig af Sjön och Fiskeri och hafwa hwardera sin Kåhltoppa samt litet Muhle-bete til någre deras Kohr.*" Om Lysekil säges det, att det är beläget på fastlandet, "*hwarest är boende någre Strandsittare, som med Fiskerier nära sig och hafwa hwar deras kåhltoppa och någre af dem hwar sin Ängafläck til en eller två Palmar höö inalles samt enskilt Muhle-bete.*"

Amiral Strömstierna beslöt sig för att skapa ordning och reda på Malmön. Därför sammankallade han i november månad år 1720 de tio främsta av pyttarna till ett möte. Från denna sammankomst finns följande protokoll bevarat:

"Anno 1720 är wij samtl. invånare på Malmön uppå Högwällborne Herr Baron och Amiralen Strömstiernas vägnar tillfrågade hwad wi godwilligen wilja gifwa honom i årlig skatt och ränta af detta Fiskeläget Malmön, hwarpå wi godwilligen och af frij hög och willja tillbjuder oss ät gifwa til Högwällborne herr Amiralen åhrl. af hwar man och bebodt Tomt Två Dahl. Siljwermynt uti jordskyld och ord. renta, samt i öfright wisa Högwällborne Hr Amiralen all skyldig heder och lydno, och deremoth anhålla wij att alla Hagar och Kåhlträppor blifwa os lika emellan delte, ät hwar åtnjuter deraf en lijka del, så långt det

träcker. At wij os detta godwilligen tilbjudit, det betyga wij hwar för sig med egna händers undersättiande. Datum ut supra.

Christen Pehrsson – Pehr Sefrinsson – Hindrick Olsson – Anders Jönsson – Hindrick Stenorsson – Andreas Pehrsson – Sören Jönsson – Assmun Andersson – Chlemitt Chlemittsson – Oluf Sörensson."

Redan år 1721 kommenderade amiralen en lantmätare att resa ut till Malmön och verkställa fördelning av jorden där. Denne skriver då i ett delvis bevarat protokoll, daterat den 4 april samma år, att han *"uppå Högwällborne Hr Ammiralen Strömstiernas höggunstliga anmodan varit på Fiskeläget Malmö ö och der delt och bytt dhe små hagefläckarna derstädes innewånarne och Strandsittarne emillan, emedan dem inbördes en oredo mellomkommit, för dett en part inskränkt och tagit alla hagarne under sig, och en dehl deremot hade alldeles intet, och blef alltså denna förrättningen wärckställdt, som efter förmähles. Nembl:"*

Att här återge hela protokollet, skulle ta för stort utrymme i anspråk. Därför skall vi blott lämna några små smakprov från denna ganska gemytliga lantmäteriförrättning. Vem förrättningsmannen var, kan icke utrönas, eftersom de sista sidorna i protokollet saknas.

Först uppmättes hagarne för Hindrick Olsson, Staffan Olsson och Lars Sörensson. Om dem skriver lantmätaren: *"De hade fuller tämmeligen stora hagar af torr och ofruktbar Sandjord, och dy tilbjud sig att gierna vill ja dem bytta ifrån sig, om de kunde hafwa för mycket, till sina grannar, som däremot hade för litet, men som de andra ingen del för jordmohnens ringhet skull wille hafwa med dem, dy behöllt de som de hade."*

Om Isak Olufsson heter det: *"Behöllt det förriga, som han hade. men förmeddelst jordmohnens njugghets skull fick han förbättring med twenne småägor ifrån Clement och Assmunds, som hade för mycket. Dessa twenne ägor äro belägne intill backen wid Isaks förriga hage."*

Christen Pärsson fick följande besked: *"Har tillförne ingen hage haft men skattat och Contribuerat Lika så mycket som de andra, hwarföre honom nu tillagts den öde hagen, som Pär Sörenssons änkia för meddelst fattigdom öfwergifwit. Denne hage är belägen nord intill Sören Jönssons imillan hwilka Pallar nedslogs."*

Om Anders Pärsson står det: *"Behöllt och för dess ringhets skull och ofruktbarhet det förriga, som han hade, och får nu till förbättring twenne ägor ifrån Clement och Assmund, som hade förr det till sig inskränkt."*

Om Pär Sörenssons änka skrevs: *"Platsen är till huus nedruten och hagen för fattigdoms skull lagd öde, dy lägges denne hage till Christen Pärsson, som hittills ingen hage haft."*

Efter denna förrättning fick Malmö-pyttarna synbarligen leva i lugn och ro i över femtio års tid. Amiral Strömstierna var en god och human husbonde, som troligen var omtyckt även på Malmön. Då han gick ur tiden år 1730, efterträddes han som herre över Vese säteri samt dess underliggande gårdar och fiskelägen av majoren Johan Gäspar Greiffenschutz, som var gift med amiralsfruens systerdotter. Denne var även en stillsam man, som inte bråkade med Malmöns små innevånare. År 1775 försålde han emellertid halva Malmön till bonden Nils Rassmusson i Näverkärr. Näverkärr är Malmöns närmaste granngård på Stångenäset, och Nils Rassmusson var bördig från Foss socken och hemmanet Pilegård. En tid hade han varit befallningsman på Vese men genom gifte kommit i besittning av Näverkärr.

Unikt dokument

No 8.

Giftra. Solhan mannen Per Olsson och hustrun
 Maren Andersdotter, som länge bodt här i Pasts-
 ratet på Malmö, och bägge lika gamla, nämligen
 49 år hwardera, hafwa för någon tid sedan flöt-
 tadt härifrån til platsen Grinden under Homle-
 kjärr i Lyse Sockn; Dem lämnas nu det
 wittnesbördet, at de båda kuna läsa i bok, så ock äro
 försvarliga i kristendoms kundskapen utantill, samt at de
 hafwa bewistat Catechismi förhören, och varit sid-
 sta gången gäster wid Guds bord strax efter Ping-
 stahelgen i år. För öfrigt har deras lefnad varit för krist
 anständig, och äro annars nu barnlösa. Öfverby d.
 13 Sept. 1782. Er. Con. Hoepner.

Upvist för mig d. 15. Sept. 1782

W. F. Borgström
 Komminister i Bro

Giftra Folken mannen Per Olsson och hustrun Maren Andersdotter, som länge bodt här i Pastoratet på Malmö, och bägge lika gamla, nämligen 49 år hwardera, hafwa för någon tid sedan flöttat härifrån til platsen Grinden under Homlekjarr i Lyse Sockn; Dem lämnas nu det wittnesbördet, at de båda kuna läsa i bok, så ock äro försvarliga i kristendoms kundskapen utantill, samt at de hafwa bewistat Catechismi förhören och varit sidsta gången gäster wid Guds bord strax efter Pingstahelgen i år. För öfrigt har deras lefnad varit för krist anständig, och äro annars nu barnlösa. Öfverby d. 13 Sept. 1782.

Er. Con. Hoepner.

Upvist för mig d. 15 Sept. 1782

W. F. Borgström
 Komminister i Bro.

Vid major Greiffenschutz död ärvdes såväl Vese som Malmön av han son, vice häradshövdingen Oluf Greiffenschutz. Denne, som sålunda ägde halva ön, ansåg att det behövdes en nyordning därute, och därför ordnade han tillsammans med Nils Rasmusson ett möte med Malmö-pyttarna år 1776 för att göra upp en mera tidsenlig skatteläggning. Från detta möte finns ett protokoll bevarat, varur följande må anföras:

"Åhr 1776 den 17 Maji Sammanträdde nuwarande ägarna af Öen och Fiskeläget Malmö, vice Häradshövdingen Wällborne Oluf Greiffenschütz och Dannemannen Wälactad Nils Rasmusson i Näfwerkier, hos oss undertecknade Åboer och Strandsittare dersammanstädes, och sedan wij till den ändan på ett ställe woro sammankallade och oss församladt hade, gjorde oss föreställning huruledes de under samråd om de af öen hittills wanliga Utskylder, som till större delen med fisk och annat mera in nature blifwit utgjorde, funnit en så stor oordning och oreda, att de ej mindre kunnat än wara omtänkta på sätt ohindras till nöjacketigaste rättelse deraf, hwartill de ingen lämpligare uträkning kunnat utse, än att allting på nedanstående wis i penningar förwandlas och derefter i ett för allt för framtiden contant utgjøres.

Sedan wi alltså med dem derom ofwerlagt, hafwa vvi öfwerenskommit och oss åtagit att från och med innewarande åhrs början och sedan framgent enhwar af oss i reda penningar fullgöra dessa skyldigheter på följande grunder och sätt:

1 :mo. De vanliga tomtören, jämförda med en wars innehafwande Hagetäppa till storlek och beskaffenhet samt derefter jämkade, utgöres till fullt belopp efter den uträkning, som wid den förra anføres.

2:do. Den hittills brukeliga afgift af et och et hälft lispund färsk fisk varje vecka, förbytes och erlägges hädanefter med penningar till tre öre Silfwermynt af hwar man om veckan.

3:o. I stället för de förut nödiga resor en mil inåt Åby-Fjolen för weckofiskens af levererande på Wese så väl som för den hittills vanliga leverans Hwarje höst af 10 tunnor färsk sill, erlägger Hwarje man framledes ett öre Silfwermynt i veckan.

4:to. De af gammalt skyldige Skjutsfärder till kringliggande Sjästäder räknas efter twenne, en längre och en kortare på Roten, fullgöras framledes på det sätt, att hwarje man i stället derföre uti penningar betalar en daler, 16 öre Silfwermynt om året."

Härefter presenteras en räkning för var och en av de 40 strandsittarna. För de flesta gick skatten till Vese på 8–10 daler silvermynt om året. Hela inkomsten för Veseägaren från Malmön blev 295 daler silvermynt. Handlingen är uppsatt av dåvarande kronolänsmannen Sören Hansson-Mellander på Mellby.

År 1776 försålde Oluf Greiffenschütz sin andel i Malmön till Nils Rasmusson enligt följande köpebrev:

"Jag, Oluf Greiffenschütz, gör härigenom wetherligt, att jag af fri wilja och välberådt mod samt med min kära Hustrus goda ja och samtycke upplåtit och försåldt, äfwensom jag nu upplåter och försäljer til Dannemannen Wälactade Nils Rasmusson i Näfwerkjär den mig tillhöriga halfwa del af öen och Fiskeläget Malmö, som är af Krono Skatte Natur belägen i Bohuslän, Sodenäs Härad och Askums Sockn, för en noga betingad, wäl accorderad och till fulllo nöje betald Kjöpeskilling den TWÅ HUNDRADE OCH TWÅ (202) Daler Smt. Och som denna Kjöpeskilling den första stywer med den sista riktigt erlagt och betalt, så tillägnas från

mig, min hustru, barn och arfwingar, honom, Nils Rassmusson, dess hustru, barn och arfwingar, så födde som ofödde, berörde min halfwa del af öen och Fiskeläget Malmö, med alla dertill lydande Tomter, Hagar, Betesmarker, Kjärr och Mässar, Torp och Torpställen, qwarn-och qvarnställen, Hamnar, Uddar, Holmar, Skär, Fiskevatten och Fiskegrunder, nära och fjärran, i våto och torro, intet undantagande af det dertill nu lyder, af ålder lydt och legat hafwer eller därefter med Lag tillvinnas kan, huru det heta eller kallas må samt från äldre tider i allmänhet kommit under namn af Malmö, Kalfwen, Stallet, Draet, Torskils- och Pås-holmarne med allt det mera af hwad namn det wara kan.

Skolandes ithy dannemannen Nils Rassmusson i Näfwerkjär, dess hustru, barn och arfwingar mot ofwannämnde köpesumma förbemälte med dessa alla tillägor wid Michaelitiden detta åhr 1776 fritt och oklandrat för mig och de mina, för sig och de sina tillträda och sedan framgent i evärdeliga tider äga, besitta och nyttja, bruka och behålla, såsom all annor dess lagliga och wälförwärfwade egendom, förbindande jag mig til hemul efter lag, hwaremot jag dock såsom uttryckliga Kjöpewillkor förbehåller, jämte fri disposition intill nyssnämnda tid och allt framgent, så länge jag på denna ort wistas och det behöver, få på Malmö alla somrar fritt och utan betalning i bete släppa tre stycken stora Kreatur, samt dessförutan mot en skälig betalning, som någon annan redeligen bjuder, så många större eller mindre, som jag tilltränga kan, och det alltså framför någon annan som sig slikt tillaccordera will.

Enär dessa Kjöpewillkor troligen hållas och efterkommas, som dock wid någon min verkliga förflyttning till annan ort af sig sjelft förfalla böra, skall detta Kjöp ock oryggeligen Hållas och fast stå. – Till yttermera wisso Hwaraf jag såwål som min Kjära Hustru, tillika med våra anborna Signeter detta med egenhändig namn bekräfta welat samt ombudit nedan skrefna wittnen och goda, män detsamma med oss besanna och styrka.

Som skedde på Vese den 26 Aprillis åhr 1776.

O. Greiffenschiitz.

Maria C. Höijer.

(L. S.)

(L. S.)

Till Wittne såsom närwarande:

S. H. Mellander.

Oluf Nilsson-Twetberg."

Ön Malmön kom sedan att ligga under Näverkärrens gård i dryga hundra år, vilket A. E. Holmberg anser har berott på öbornas enfaldighet. Men Malmö-pyttarna var nog inte fullt så enfaldiga som Holmberg trodde, ty näverkärrensbonden fick mycket besvär med dem. Detta framgår bl. a. av en handling från år 1789, skriven av Nils Rassmusson. Den lyder som följer:

"Eftersom jag förnimmer ät en del utaf mina underhafwande och de Strandsittjare uppå min ägande Ö och Fiskeläge Malmö tagit sig före att emot min tillåtelse intaga Betes Creatur och Swin, fördenskull finner jag mig föranlåten att upprätta ett skrifteligt Contract emellan mig och dem, som där tänker att wilja Blifwa och Bo, som är af följande innehåll Nämbligen,

för det första skall det wara deras skyldighet att till mig betalla sin skatt warje åhr wid Nyårstiden.

för det andra att de aflämna till mig hwarje åhr sin Högtidsfisk, så att det ej går så till hädanefter som hittills, ät jag får av någon och af andra intet,

för det tredje att ingen får skära mera torr än han kan bärga och hemföra, så att ingen må blifwa liggande ute på strängen efter sig wid en rd. spc. till mig, eho han wara må.

För det fjärde att ingen må understa sig att taga ener eller ljun på Näfwerkiers gård, som hittills skett.

För det femte får ej någon taga in något Betes Creatur af hwad namn det hafwa mage utan allena dem som de hafwa själfwa över wintern. Den som detta Contractt mot bryter hafwer sig själf att skylla, om han får af Öen flotta. Detta warder härigenom till wars och ens efterrättelse lämnat af Näfwerkiärr den 8 Junius 1789. – Nils Rassmusson."

1700-talets Malmö-pyttar stod tydligen på en något högre intelligensnivå än deras sentida ättlingar, som A. E. Holmberg hade träffat. De förra levde ju inte isolerade på sin ö utan reste som sjömän vida omkring. De har allesammans med utmärkt stil skrivit sina namn på de bevarade handlingarna. Sannolikt var de därför även läskunniga. Dåtidens övriga allmoge i Bohuslän var dem däruti underlägsna. Men varifrån hade de då fått sin bildning? Var den kanske ett arv, medfört från det sydligare land, som förfäderna lämnat?

Numera finns det troligen inte några ättlingar kvar efter de legendariska pyttarna på Malmön. De sista av dem omkom nämligen vid en sjöolycka i slutet av 1800-talet. Men kyrkoböckerna på Sotenäset och Stångenäset berättar om talrika giftermålsförbindelser mellan Malmön och de nämnda häraderna under 1700-talet. Därför torde det inte vara omöjligt att än i dag påträffa några av deras ättlingar där eller på andra håll.